

TEZAURUL DE PODOABE DACICE DE ARGINT DE LA SĂCĂLĂSAU-NOU, J. BIHOR

DE
S. DUMITRAȘCU
și E. MOLNAR

*Dacii*¹ din Crișana sînt cunoscuți mai ales prin studierea descoperirilor arheologice. Primele, dintre ele, asupra cărora a zăbovit cercetarea modernă au fost *tezaurele de podoabe de argint și tezaurele monetare*². Abia după al doilea război mondial s-au efectuat și săpături arheologice, putîndu-se astfel vorbi, în deplinul înțeles al cuvîntului, de *ramura poporului dac din Crișana*³.

În secolul al XIX-lea s-au descoperit întimplător, ajungînd în muzeele din Viena, Budapesta, Cluj, Sibiu, unele dintre cele mai importante tezaure de podoabe dacice de argint: *Cioara* — 1821; *Poșaga* — 1843; *Someșul Cald* — 1844; *Moigrad* — 1855; *Olpret* — 1858; *Hetiur* — 1859; *Cerbăl* — 1874; *Medias?*; *Senereuș?*; *Vaidei?*; *Ghelința* — 1894. Erau cunoscute și tezaurele de podoabe dacice din Crișana, de la *Marca* — 1854; *Gura Văii* — 1850; *Moroda* — 1866. Acestea, din urmă, li se adaugă în anul 1885 o nouă descoperire, tezaurul de la *Oradea*, găsit întimplător în aria de activitate a unei vechi fabrici de cărămidă, din perimetrul actualului cartier *Salca*, unde a fost cerce-

¹ P t o l e m e u, *Geographia*, III, 8, 4: *Ruconium*, *Docidava*, *Ulpianum?*, *Ziridava*; cf. Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, Buc., 1880, pp. 423—455; V. Pârvan, *Gelica*, Buc., 1926, p. 256; I. H. Crișan, *Ziridava*, în *Apulum*, V, 1964, pp. 127—137; N. Gostar, *Ulpianum* (Ptolemeu, *Geogr.*, II, 8, 4), în *Analele Științifice ale Univ. „Al. I. Cuza” din Iași*, SN, III, XV, 2, 1969, pp. 171—176; S. Dumitrașcu, *Dacidava*, în *Crisia*, I, 1971, pp. 39—46.

² C. P r e d a, *Monedele geto-dacilor*, Buc., 1973, *passim*; la care am adăuga că însemnarea de la p. 436 s.v. *Vaida*, j. Bihor, informație vagă despre o monedă de tip Filip II, care ar fi ajuns la Muzeul din Debrețin, trebuie completată cu existența a încă 2 piese din acest tezaur păstrate în colecția preotului reformat din Tarcea, j. Bihor — informație I. Emödi — Oradea; fotografia uneia din aceste piese la S. Dumitrașcu, *Teritoriul dacilor liberi din vestul și nord-vestul României în vremea Daciei romane*, vol. II (teză de doctorat); amintim, de asemenea, tezaurul de monede dacice de la *Sinicolau Român*, j. Bihor, *inedit*.

³ S. D u m i t r a ș c u, L. Mă r g h i t a n, *Așezări și descoperiri dacice din vestul și nord-vestul României din sec. II î.e.n. — II. e.n.*, în *Sargelia*, VIII, Deva, 1971, pp. 45—57; S. Dumitrașcu, *Așezări fortificate și cetăți dacice în partea de vest a Munților Apuseni*, în *Crisia*, II, 1972, pp. 211—144.

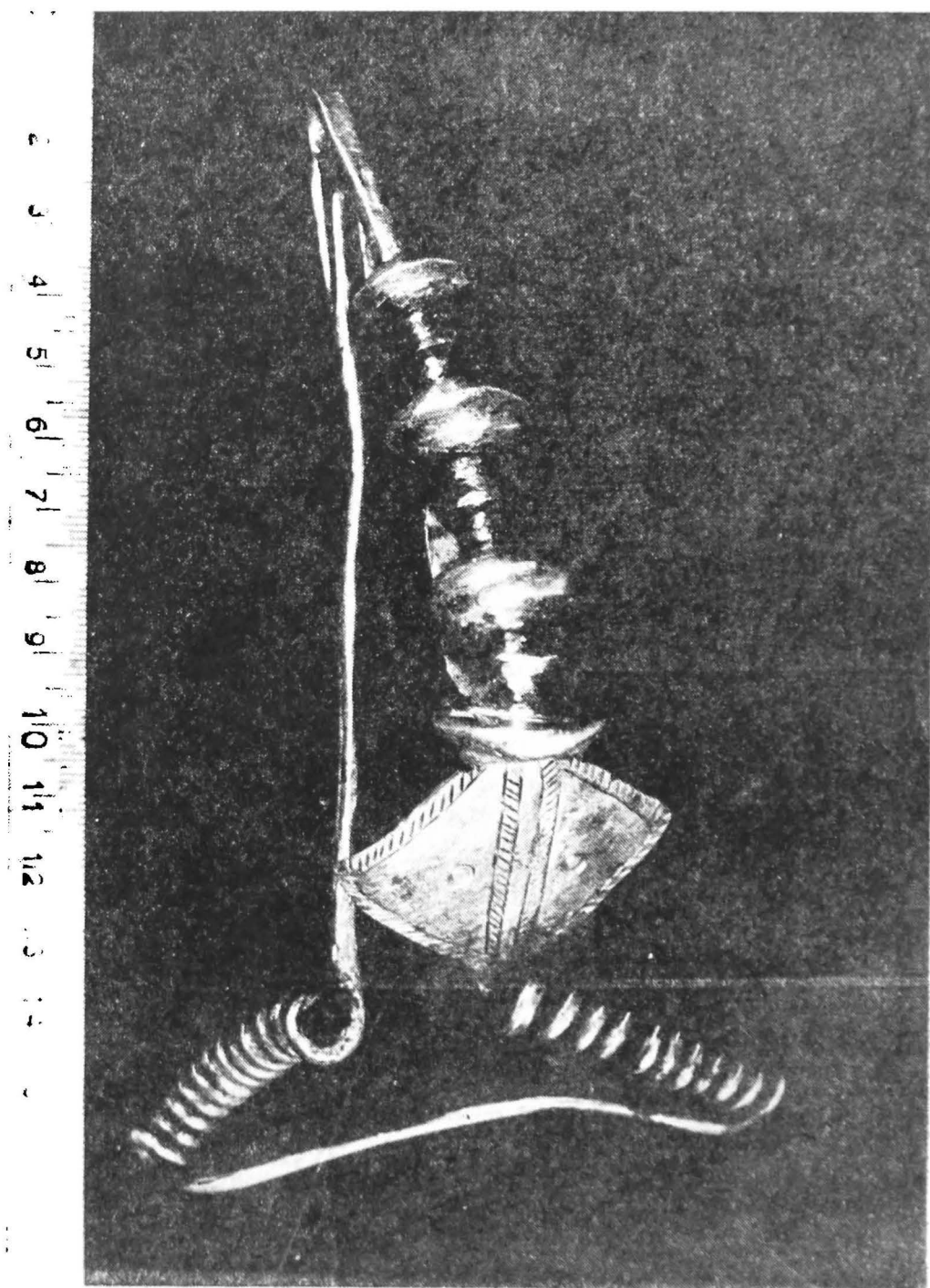
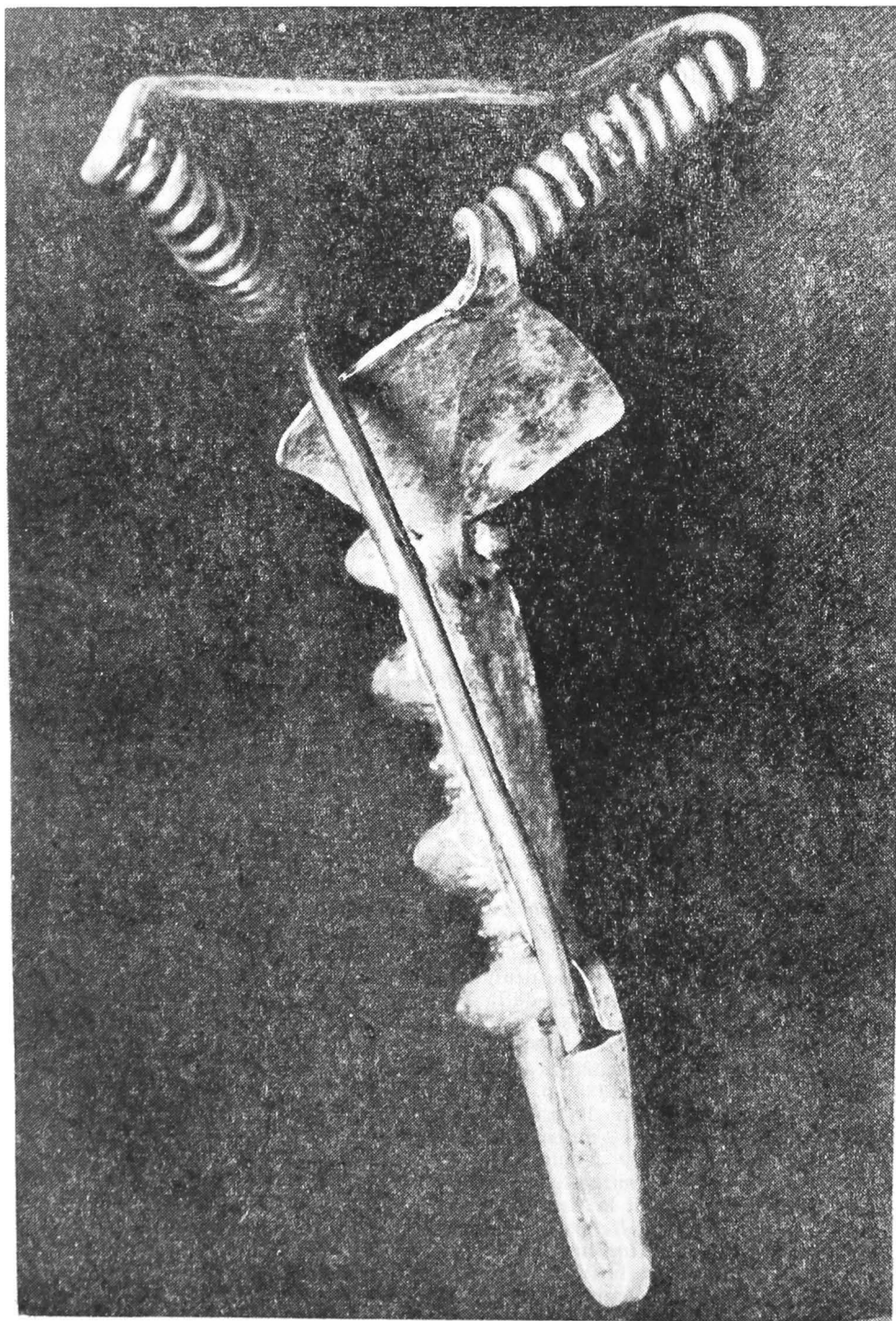

Fig. 1/a. Săcălășău Nou, j. Bihor; fibulă de argint văzută din față.

3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14

Fig. 1/b. Aceeași fibulă văzută pe partea opusă, unde se zăresc urmele lucrării sale „dintr-un singur fir” prin batere.

tată de M. Rusu o staţiune arheologică cu mai multe nivele de locuire, printre care şi un nivel dacic.⁴

Fl. Rómer⁵ a publicat tezaurul de la Oradea, încadrându-l tipologic şi stilistic în cadrul tezaurilor amintite de noi mai sus şi deschizând astfel seria studiilor referitoare la acest tip de tezaure⁶. Pe lângă descoperirile din Transilvania intracarpatică şi Crişana, arheologul orădean mai aduce în sprijin şi o altă analogie, tezaurul de la *Veprovac* compus din mai multe piese: două brăţări de argint având la capete protome de animal, o verigă din sîrmă, piese de bronz şi monede de la Hadrian şi Licinius. Fl. Rómer încadrează tezaurul de la Oradea în seria descoperirilor din sec. I e.n. şi consideră că *aceste tezaure frecvente în părşile noastre sînt originare din regiunea Dunării mijlocii*⁷. Tot la Oradea, s-a descoperit în 1893⁸ un al doilea tezaur de podoabe dacice de argint, publicat în 1953 de N. Fettich.

Datarea şi mai ales originea, apartenenţa etnică a tezaurilor de argint a fost stabilită corect de arheologul devean G. Téglás,⁹ încă înainte de primul război mondial.¹⁰

După război, tezaurele dacice de podoabe de argint au fost încadrate organic în civilizaţia şi cultura dacică de V. Pârvan, în magistrala, mereu neuitată sa sinteză,¹¹ unde se opreşte adeseori şi la descoperirile din Crişana: *Gura Văii*,¹² *Marca*,¹³ *Moroda*,¹⁴ *Oradea*.¹⁵

În cele două decenii interbelice, prin descoperirea tezaurului de la *Surcea* — 1934, în Transilvania, *Merii Goala*¹⁶ — 1938 şi *Herestrău*¹⁷ — ? în Mun-

⁴ M. Rusu, V. Spoială, L. Galamb, *Săpăturile arheologice de la Oradea*, în *Ma Arh.*, VIII, 1961, pp. 159—163.

⁵ Fl. Rómer, în ziarul *Nagyvárad* (Oradea Mare), din 1 septembrie 1885; *idem*, *A Nagyvárad* ezüstlelet (I) în *Arch Ert.*, VI, 1886, pp. 204—207; *idem*, *ibidem* (II), pp. 385—392; *idem*, *A Nagyvárad* ezüstlelet, în *Biharmegyei régészet és történelmi egyeslet Évkönyve*, Oradea, 1888, pp. 1—4.

⁶ D. Popescu, *Le trésor dace de Sincraeni*, în *Dacia*, II, 1958, p. 195.

⁷ Fl. Rómer, *op. cit.*, (II), pp. 391—392.

⁸ N. Fettich, *Archäologische Beiträge zur Geschichte der sarmatisch — dakischen Beziehungen*, în *Acte Arch Bp.*, III, 1953, p. 160, pl. XXIV/11—12.

⁹ G. Téglás, în *Bányászati és Kohászati lapok*, XLIV, 9, Budapesta, 1911, apud D. Popescu, *op. cit.*, pp. 521—607, n. 63. Nouă nu ne-a fost accesibil acest studiu; cf. totuşi studiul său (Hátszegvidéki Aranyleletekről) asupra celor două brăţări de aur cu protome de şarpe descoperite lângă *Toteşti*, pe drumul de la Haţeg la Caransebeş, pe care le încadrează alături de piesele tezaurilor de la *Vaidei*, *Senereuş*, *Heliur*, *Marca*, *Oradea* — tezaurul publicat de Fl. Rómer în 1886, *Cerbâl*, *Gura Văii*, caracterizându-le astfel: „segy esomó más lelettel kiegészíthető ezüst kincsek, melyek mind kézzelfogható bizonyítékai a dákok fénykorában hegyeink közt virágzott barbárjellegű arany — ezüst ötvösségnek.” în *Arch Ert.*, IX, Budapesta, 1889, p. 62.

¹⁰ D. Popescu, *op. cit.*, p. 195 „le travail plus important de G. Téglás, paru en 1911, a été correctement traité en ce qui concerne la date et l'origine dace de ces trésors.”

¹¹ V. Pârvan, *Getica*, p. 559 „Principalele tezaure dace din La Tène sunt de argint. În afară de *Toteşti*, lângă *Sarmizegetusa*, unde avem obiecte de aur din vremea recentă a Fierului, pretutindeni altfel, la *Cerbâl* şi *Vaidei* în Hunedoara, la *Cioara* în *Alba de Jos*, la *Gura Văii* în Zarand, la *Helur* şi *Senereuş* în *Tirnova Mică*, la *Mediaş* în *Tirnova Mare*, la *Biia* în *Odorhei*, la *Aiud* în *Alba de Jos*, la *Ghelinfa* în *Trei Scaune*, la *Poszág* (*Posaga* — n.n.S.D.) în *Turda*, la *Olpret* în *Solnoc* — *Dobâca*, la *Someşul Cald* în *Cojocna*, la *Marca* şi la *Moigrad* în *Sălăgiu*, la *Moroda* (*Moroda* n.n.S.D.) lângă *Seleuş* în *Arad*, dar mai ales în ţinutul *Sibiului* şi *Hunedoarei* (vezi şi tezaurele păstrate la *Bruckenthal*), argintul e acum în *Dacia* metalul de predilecţie pentru fabricarea podoabelor. Şi în

tenia și *Poiana-Gorj*¹⁸?, în Oltenia se aduc în discuție noi tipuri de podoabe de argint, necunoscute înainte. Acum se impun în literatura de specialitate și studiile de tipologie și stilistică comparativă asupra acestei serii de monumente arheologice. D. Popescu întocmește repertoriul¹⁹ și harta²⁰ cu descoperirile de acest gen, cercetare ce va sta mereu la temelia studiilor de orfeverie dacică. Mai multe mici descoperiri de podoabe dacice, de argint, din Transilvania, păstrate în Muzeul Brukenthal din Sibiu, sint publicate de K. Horedt, în ultimul volum al primei serii din *Dacia*²¹.

În Crișana se fac, de asemenea, în acești ani, încă trei descoperiri. Prima la *Săcălăsău*?²², unde s-a găsit, alături 23 monede de argint de tipul *Dyrrhachium*, *arcu* unei *fibule cu nodozități* și a doua la Cadea-Mare — 1937?²³ compusă din trei fibule „cu scut” (*din care două fibule pereche*), un lanț ornamental și o brățară plurispiralică la capete cu protame de animal²⁴, 170 denari romani republicani și 21 imitații barbare. Cel de al treilea tezaur a fost descoperit întâmplător la *Sărmășag*, în 1941, unde M. Roska amintește, în 1942, de *rămășițele* unui tezaur de argint, înregistrat în colecțiile Muzeului de Istorie a Transilvaniei sub numerele 5502—5525.²⁵ Tezaurul a fost publicat în 1968 de I. Glodariu.²⁶

Într-un răstimp scurt, din vremea și după cel de al doilea război mondial, mai mulți arheologi maghiari publică studii privind mai ales originea și apar-

vreme ce Ungaria, propriu-zisă, ori Boemia, cunoaște încă din belșug aurul, iar la *Herzeg-Marok* în Baranya s-au găsit podoabe de aur de stil central și vest-european celtic. Dacia face cu regiunea illyrică și est-alpină în precumpănirea absolută a argintului asupra aurului. Fibule, lanțuri, brățări, cingători, coliere, cercei, inele pendante, obiecte de toaletă, vase, totul e acuma, din La Tène II înainte, dar mai ales în La Tène III, de argint. Formele obiectelor se regăsesc, întocmai ca ale securilor de luptă, până la *Giubiasco* și *Ornavasso* în Italia nordică, unde în special iarăși argintul e metalul preferit, iar epoca de principală înflorire e aceeași ca și în Dacia, La Tène III. Și obiectele acestea de argint din Dacia au fost mai întotdeauna aflate împreună cu monete de argint romane republicane, greco-macedonene de pe coasta Adriaticei (*Dyrrhachium* și *Apolonia*), mai rar grecești sudice ori italiote; dar monetele datează cea mai mare parte a tezaurului ca din sec. I a. Chr. și în special de pe vremea lui Burebista (contemporanul lui Iulius Caesar)“.

¹² *Idem, ibidem*, p. 536, 559, 613, 785.

¹³ *Idem, ibidem*, p. 538, 545, 559, 615, 623, 785.

¹⁴ *Idem, ibidem*, p. 559, 611.

¹⁵ *Idem, ibidem*, pp. 536—538, 545, 548, 555, 785, 787, fig. 371.

¹⁶ D. Popescu, *Objets de parure gèto-daces en argent*, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, pp. 183—202.

¹⁷ *Idem, Nouveaux trésors gèto-daces en argent*, în *Dacia*, XI—XII, 1945—1947, pp. 35—55.

¹⁸ C.S. Nicolăescu-Ploșor, *Le trésor dace de Poiana-Gorj*, în *Dacia* VII—VIII 1937—1940, pp. 203—216.

¹⁹ D. Popescu, *Objets...*, pp. 197—202.

²⁰ *Idem, ibidem*, fig. 14.

²¹ K. Horedt, *Kleine dakische Silberfunde*, în *Dacia*, XI—XII, 1945—1947, p. 265 și urm.

²² D. Popescu, *Objets...* p. 201 s.v.

²³ A. Kerényi, *Nagykgyai római köztársasági dénárlelet*, în *Num Kozl*, 1947, pp. 6—12.

²⁴ N. Fetic, *op. cit.*, p. 161, pl. XXXVII/1, 2, 3, 4, 5.

²⁵ M. Roska, *Erdély Régészeti Repertórium*, I, Cluj, 1942, p. 241, s.v.; cf. și M. Macrea, în *AISC*, V, 1949, p. 359.

²⁶ I. Glodariu, *Tezaurul dacic de la Sărmășag*, în *Acta MN*, V, 1968, pp. 409—418.

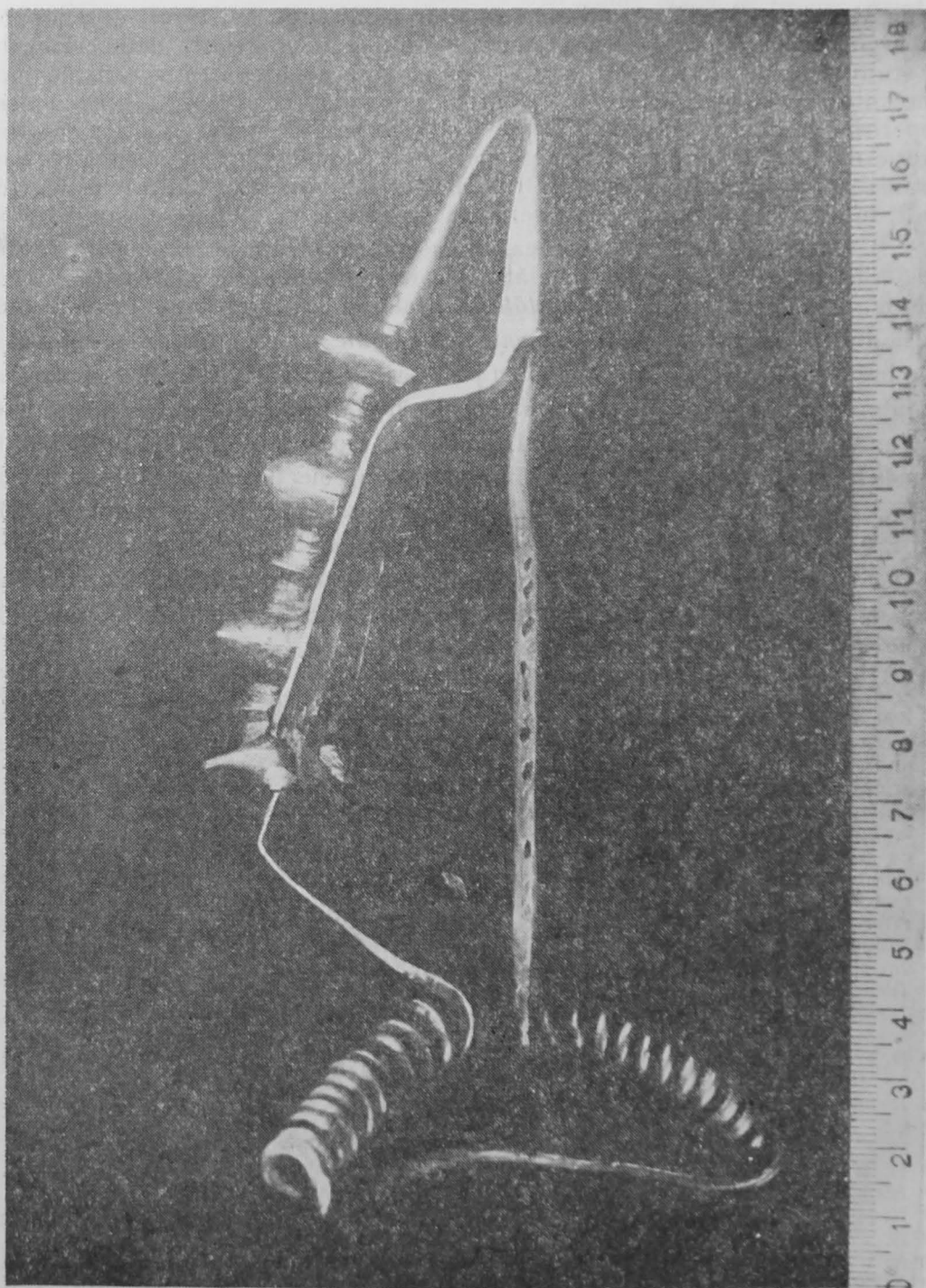

Fig. 1/c. Aceeași fibulă văzută din profil, unde se observă nodozitățile tăiate, pentru a fi fixate pe arc.

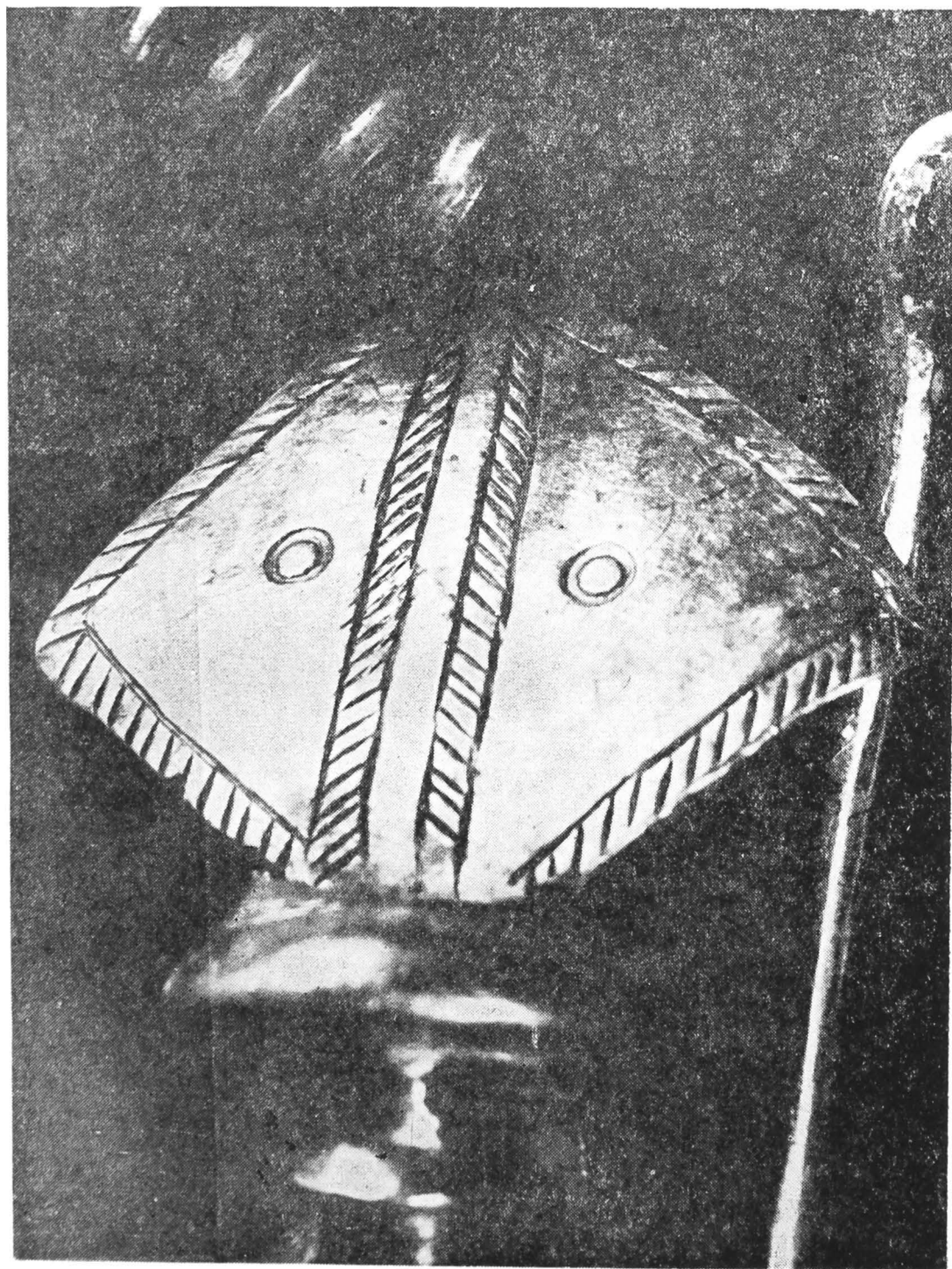

Fig. 1/d. Aceeași fibulă din care s-a redat detaliul capului arcului ornamentat zoomorf (apotropaic?)

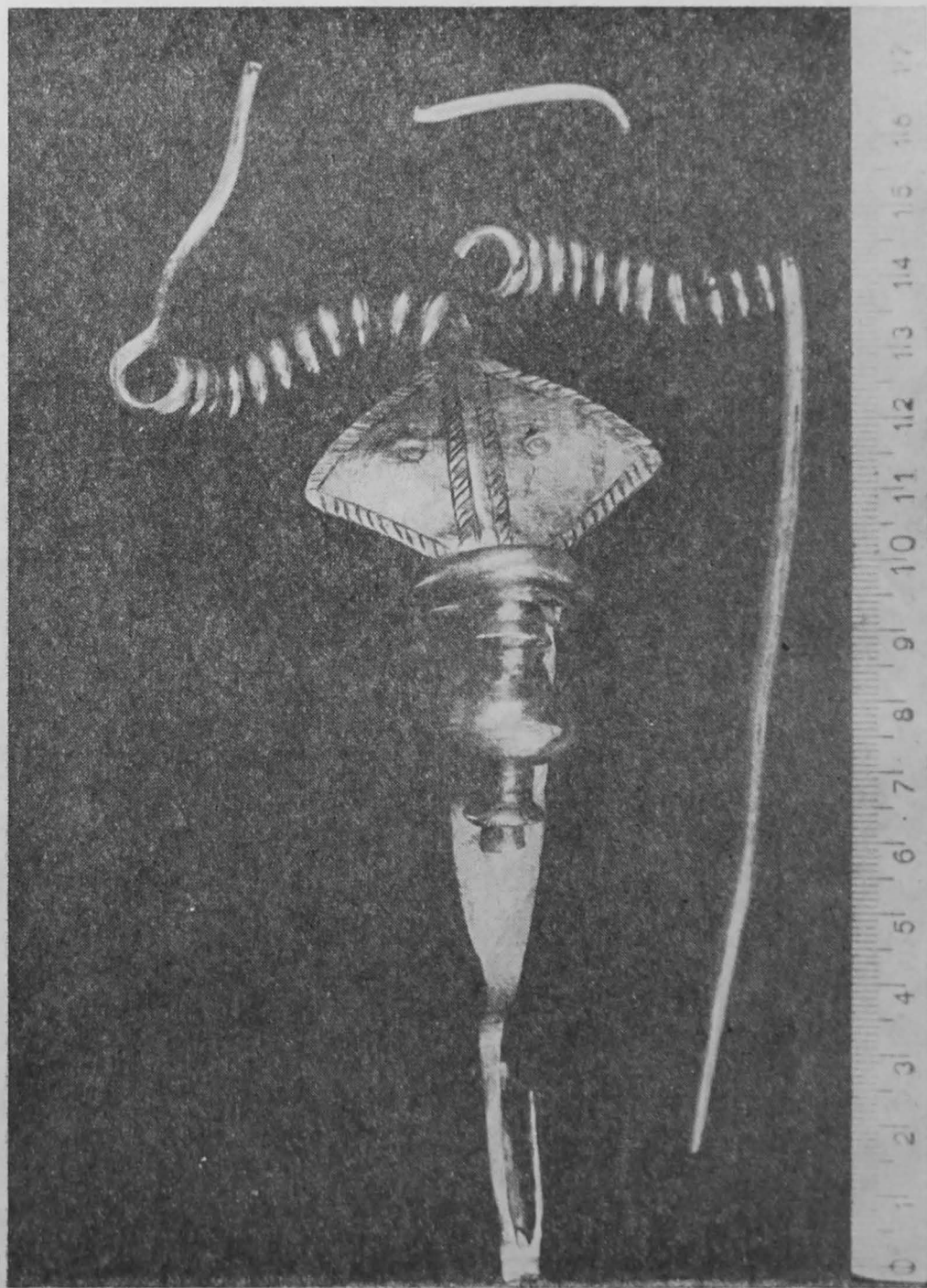

Fig. 2/a. Săcălășău Nou, j. Bihor: fibulă de argint (păstrată fragmentar) văzută din față.

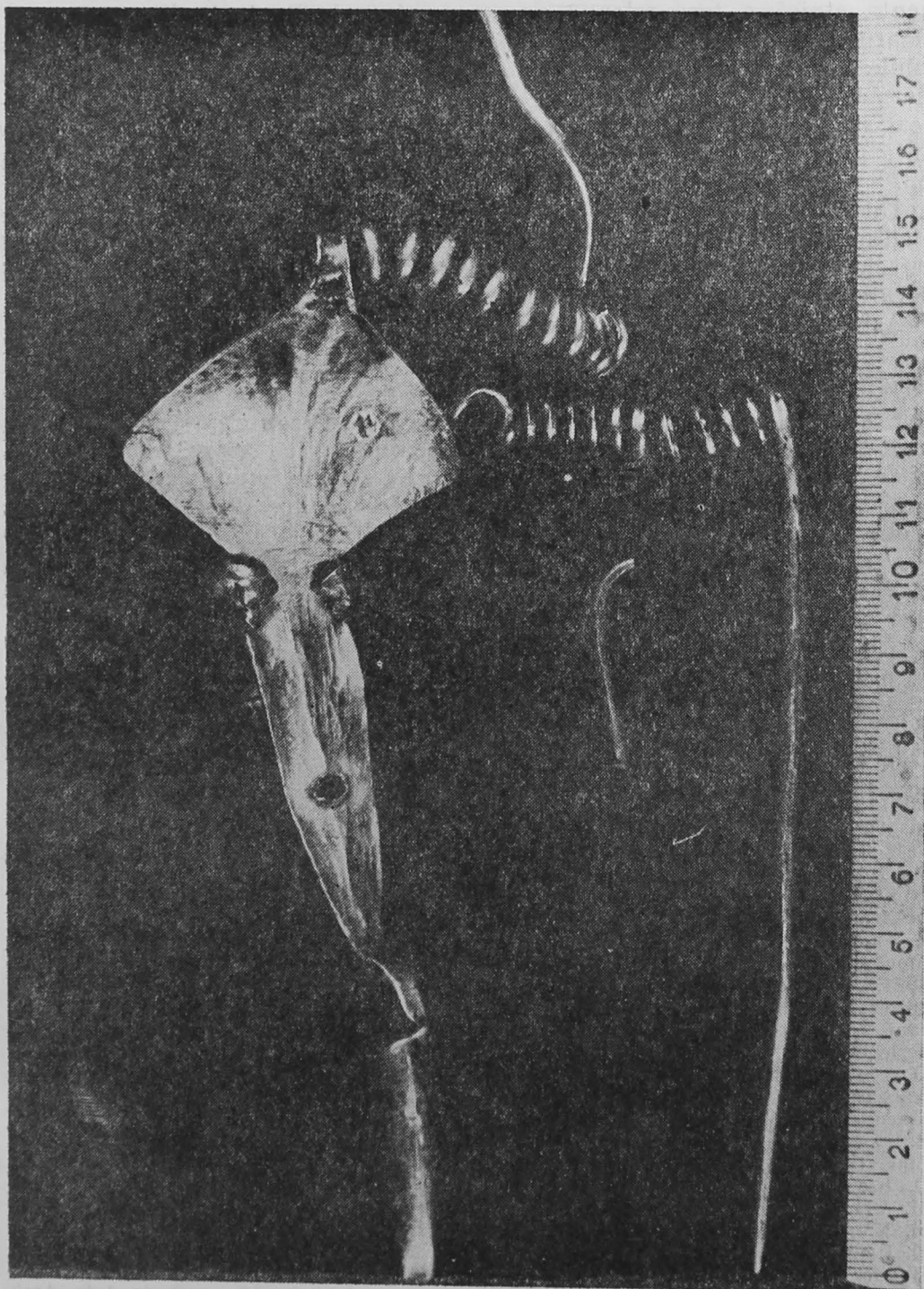

Fig. 2/b. Aceeași fibulă văzută pe partea opusă, unde se observă clar urmele lucrării sale — prin batere.

tenența etnică a tezaurului dacice de argint: I. Paulovics,²⁷ E. Patek,²⁸ J. Harmatta²⁹ și N. Fettich.³⁰ Nu știm în ce măsură au susținut — mai ales studiile lui J. Harmatta și N. Fettich — cunoașterea relațiilor dintre daci și sarmați, dar știm că ultimul autor amintit, prin *Contribuțiile* sale a intensificat studiul tezaurului dacice de argint și a contribuit real la întocmirea atentă a *repertoriului tezaurului de podoabe dacice de argint*, apărute până în 1953.

Ultimele trei decenii de cercetări arheologice din țara noastră, în care s-a adâncit mult cunoașterea civilizației și culturii dacice pe întreg teritoriul locuit de acest popor, au adus, prin noile descoperiri, elemente concrete pentru judecarea atentă și reală a originii și apartenenței tezaurului dacice de argint.

Astfel, în 1951, arheologul ardelean Z. Székely publică, printre primii după război, un tezaur de podoabe dacice descoperit în Crișana, la *Șimleul-Silvaniei*.³¹

Peste trei ani, concretizând studiile sale constante privind tezaurul dacice de argint, D. Popescu³² publică tezaurul de la *Coadă Malului — Vălenii de Munte*, descoperit încă în 1936, dar care a ajuns în mina unor negustori de antichități și colecționari particulari. În același an, Z. Székely tipărește, în colaborare cu D. Kovács, într-o lucrare apărută la Miercurea Ciuc, două din cele mai interesante tezaure dacice de argint, cel amintit de la *Surcea*³³ (descoperit în 1936) și tezaurul de la *Sîncrăeni*³⁴, descoperit în anul 1953 într-o carieră de piatră, republicat de D. Popescu în mai multe variante³⁵.

Tezaurul de la *Sărăcsău* a fost descoperit în 1950, iar cel de la *Șeica Mică* în 1954, dar ambele au fost publicate în 1956 de arheologul devenit Oct.

²⁷ I. Paulovics, *Dacia keleti határvonala és az úgynevezett „dák” ezüstkincsek kéjsége*, Cluj, 1944, pp. 104–116.

²⁸ E. Patek, *Az úgynevezett „dák” ezüstkincsek balkáni kapesolatai*, în *Antiquitas Hungarica* II, 1948, p. 84 sqq.; *idem*, *Quelques remarques sur les trésors d'argent dits „gétto-dacs”*, în *Ant Hung.* III, 1949, p. 133 sqq.

²⁹ J. Harmatta, *Studies on the history of the Sarmatians*, în *Magyar-görög tanulmányok*, 30, Budapest, 1952, p. 29 sqq.

³⁰ N. Fettich, *Archäologische Beiträge zur Geschichte der sarmatisch-dakischen Beziehungen* în *Acta Arch Bp.* 3, 1953, p. 163 sqq.

³¹ Z. Székely, în *Materiale și cercetări de istorie veche a României*, Buc., 1951, pp. 45–49 (nouă inaccesibilă), *apud*, D. Protase, *Riturile funerare la daci și daco-romani*, Buc., 1971, p. 48: 4 brățări de argint și una fragmentată, o brățară de bronz, un torques de argint, 7 „bare” din fire de argint împletit, 3 fibule de bronz, 33 denari romani republicani, 2 vîrfuri de lance, trei cuțite de fier, alte piese, olărie dacică-cești, vase-borcane, perle etc.

³² D. Popescu, *Noi considerații asupra prelucrării argintului în Dacia*, în *Studii și referate privind istoria României*, I, 1954, pp. 89–104, unde amintește, statistic, 60 de descoperiri de tezaure sau podoabe izolate de argint.

³³ Z. Székely, *A szőrcsi lelet*, în *Adatok a dákok késő míveltségéhez*, Miercurea Ciuc, 1954, pp. 5–15, pl. I/1–6; pl. II/1–4; pl. III/1–9; pl. IV/1–9.

³⁴ D. Kovács, Z. Székely, *A csikszentkirályi kincs*, în *Adatok*, pp. 15–31, pl. VII/1–6; pl. VII/1–6; pl. IX/1–2; pl. X/1–7; pl. XI; pl. XII/1–5; pl. XIII; pl. XIV/1–7; pl. XV; pl. XVI/1–7; pl. XVII/1–5; pl. XVIII/1–6.

³⁵ D. Popescu, *The treasure — trove of Sîncrăeni*, în *Antiquity and survival* II, 1, The Hague, 1957, pp. 21–28 (nouă inaccesibilă); *idem*, *Le trésor dace de Sîncrăeni*, în *Dacia*, II, 1958, pp. 158–206; *idem*, *Kurze Bemerkungen zur dakischen Toreutik*, în *Acta Arch Bp.* 9, 1958, pp. 357–363; *idem*, *Cîteva observații asupra tezaurului de la Sîncrăeni*, în *OmCD*, Buc., 1960, pp. 447–453.

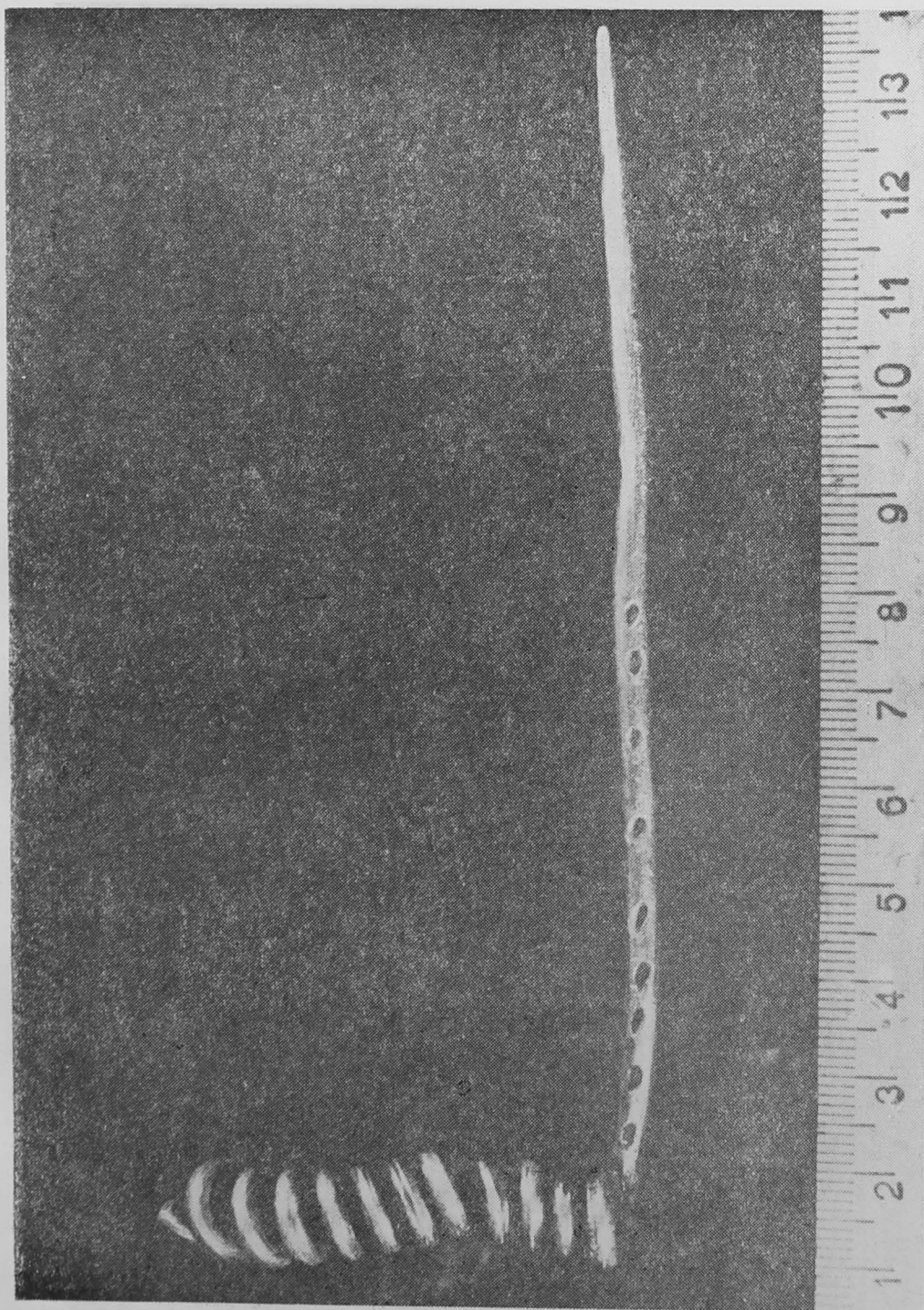

Fig. 2/c. Arcul aceleași fibule. Este ornamentat și se observă lucrarea sa prin batere.

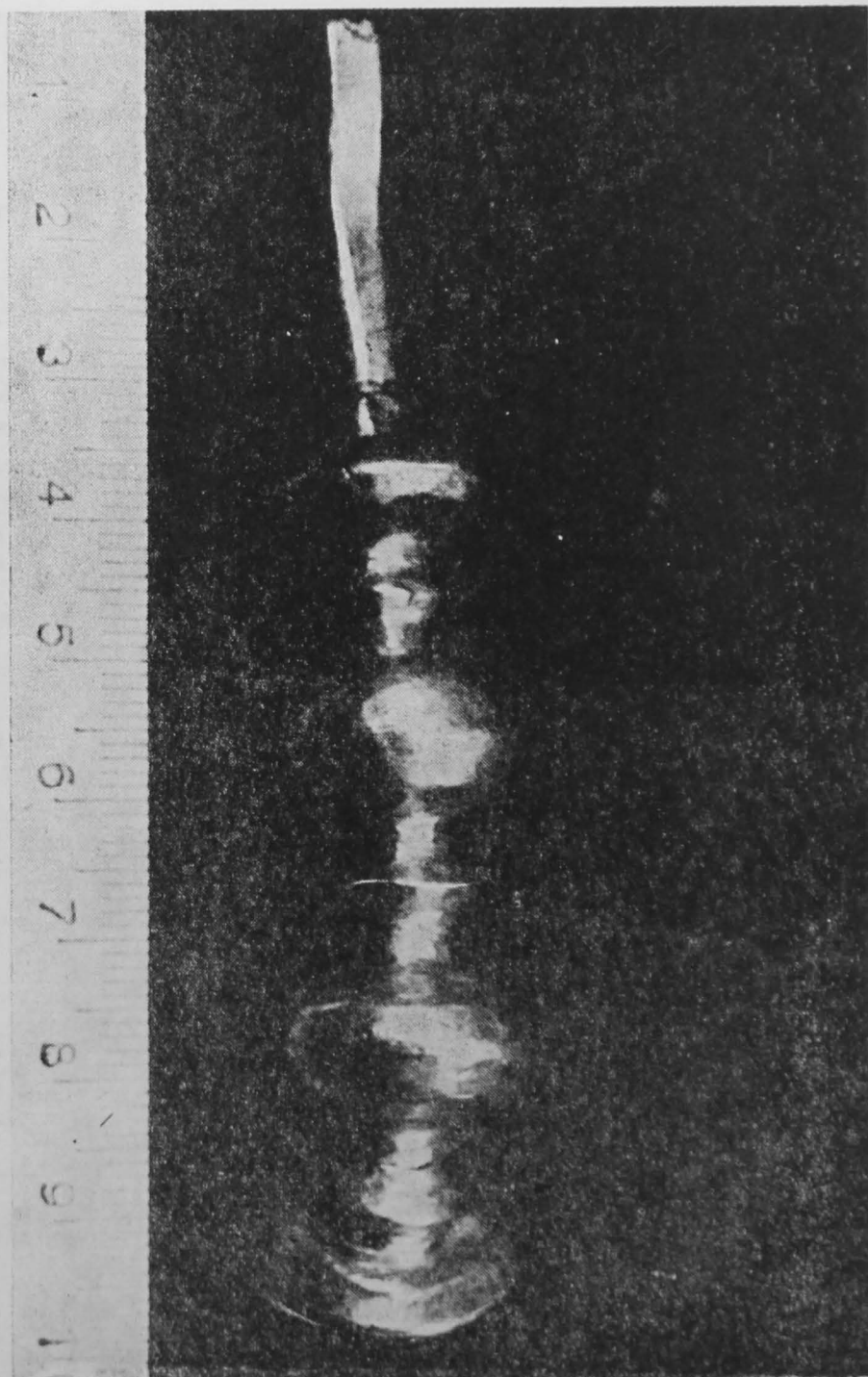

Fig. 3/a. Săcălășău Nou, j. Bihor: piciorul celei de a treia fibule, văzut din față.

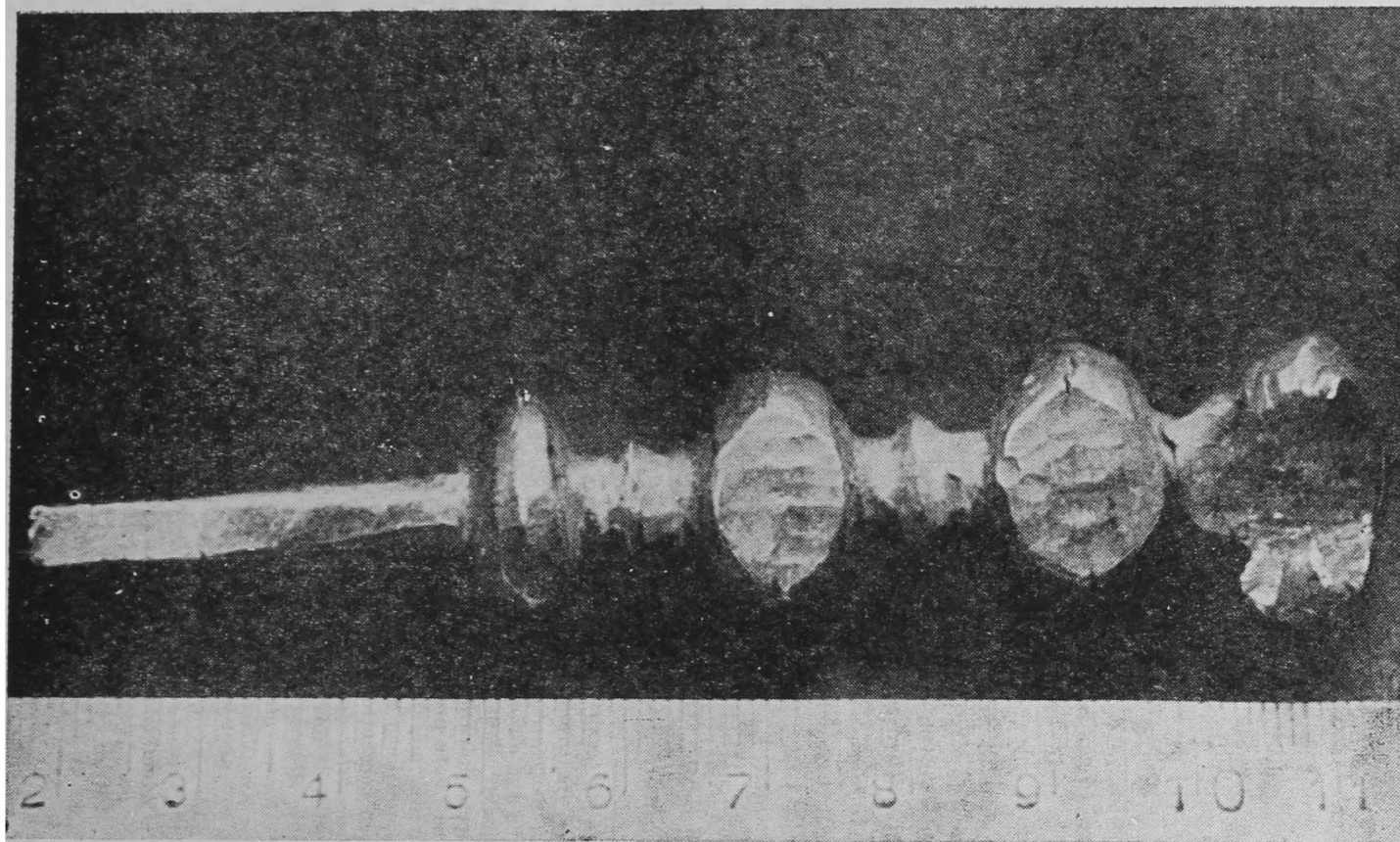

Fig. 3/b. Același fragment văzut pe partea opusă, unde se văd clar urmele lucrării sale *prin batere și tăierea nodozităților* pentru a se putea fixa pe arc.

Floca³⁶ într-o interesantă lucrare în care dezbate nuanţat, atît apartenenţa etnică a tezaurelor de argint similare, cît şi datarea lor în sec. I. î.e.n. Numai peste un an, numismatul C. Preda, valorificînd descoperirea din anul 1953 de la *Stăncuţa*³⁷ aduce precizări importante în privinţa *provenienţei* argintului folosit pentru obţinerea podoabelor dacice de argint, iar arheologul I. H. Crişan³⁸ pune în valoare *un nou*³⁹ *atelier de argintar*? dac. ale cărui unelte s-au găsit cu ocazia cercetărilor arheologice de la *Pecica*.

În deceniul al şaptelea al secolului nostru s-au descoperit sau publicat noi tezaure, cel de la *Ceheşel* — 1958 şi *Peteni* — 1960⁴⁰ din sud-estul Transilvaniei, de la *Rociu*⁴¹ şi *Bălăneşti*⁴² din Muntenia şi s-a republicat „bătrînul” tezaur de la *Cioara*⁴³ (azi Sălişte) din judeţul Alba. Tot în aceşti ani, înscriindu-se în seria unor sinteze mai vechi sau mai noi care cuprind şi referiri la argintăria geto-dacă⁴⁴, se publică două studii de către D. Berciu⁴⁵ şi R. Florescu⁴⁶, cu referiri bogate la argintăria geto-dacă.

La începutul acestui deceniu, în 1971 şi 1972 apare, în două părţi, elegantul şi ponderatul studiu asupra tezaurelor dacice de argint semnat de cel care aproape patru decenii a cercetat arta prelucrării metalelor în antichitatea carpato-dunăreană şi a publicat cunoscutele tezaure de la *Merii Goala*, *Herăstrău*, *Coadă Malului* şi *Sîncrăeni*, D. Popescu.⁴⁷

Revenind în Crişana, unde arheologul orădean Fl. Rómer şi savantul român V. Pârvan cunoşteau patru tezaure dacice de argint (*Gura Văii, Marca, Moroda, Oradea I.*), D. Popescu *cinci* (*Gura Văii, Marca, Moroda, Oradea I, Săcălăsău*) M. Roska *opt* (*Gura Văii, Marca, Moroda, Oradea I, Săcălăsău Dezna, Sărmăşag, Oradea II*), N. Fettich *nouă* (*Gura Văii, Marca, Moroda, Oradea I, Săcălăsău, Dezna, Sărmăşag, Cadea Mare, Oradea II*), li se adaugă

³⁶ O c t. F l o c a, *Contribuţii la cunoaşterea tezaurelor de argint dacice*, Buc., 1956, *passim*

³⁷ C. P r e d a, *Contribuţii la problema provenienţei argintului din tezaurele geto-dace, în lumina descoperirii monetare de la Stăncuţa în SCIV VIII, 1—4, 1957, pp. 113—125.*

³⁸ I. H. C r i ş a n, *op. cit., loc. cit.*, p. 133 „Într-una dintre clădiri s-au descoperit creuzete pentru turnat metal lichid, tipare de lut ars, o nicovală de fier, dălţi mici de bronz, multe obiecte mărunte ca fibule, aplici, catarama, oglinzi, nasturi etc. Pe baza obiectelor amintite se poate presupune că această clădire a aparţinut unui meşter ce se ocupa cu confecţionarea pieselor mărunte. Existenţa tiparului pentru inele şi dălţiţele de bronz, precum şi mulţimea obiectelor de podoabă ne îndreptăţesc să presupunem că meşterul se ocupa cu confecţionarea podoabelor, deci un giuvaergiu” *idem, Contribuţii la problema lucrării podoabelor dacice, în Acta MN, VI, 1969, pp. 93—106.*

³⁹ Pentru atelierele dovedite de nicovalele de la Costeşti şi Surcea sau tiparele de podoabe de la *Piatra Roşie* şi *Poiana pe Siret* v. D. Popescu, *Tezaure de argint dacice* (II), în *Buletinul Monumentelor Istorice*, XLI, 1, 1972, p. 22.

⁴⁰ Z. S z é k e l y, *Noi tezaure dacice descoperite în sud-estul Transilvaniei, în SCIV, 16, 1 1965, pp. 51—66.*

⁴¹ V. T e o d o r e s c u, I. R i z e a, V. D u p o i, *Un tezaur de podoabe dacice de argint şi de monede romane republicane descoperite în Muntenia (Tezaurul de la Rociu, j. Argeş), în Studii şi comunicări, II, Piteşti, 1969, pp. 101—108.*

⁴² E. P o p e s c u, *Tezaurul de podoabe dacice din argint de la Bălăneşti, în Studii şi Comunicări, II, Piteşti, 1969, p. 109—116.*

⁴³ L. M â r g h i t a n, *Tezaurul de podoabe dacice din argint de la Săliştea (fost Cioara, j. Alba), în SCIV, 20, 2, pp. 315—327.*

⁴⁴ I. N e s t o r, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien, în Ber RGK, 1933, p. 168; C. D a i c o v i c i u, La Transylvanie dans l'antiquité, Buc., 1945, p. 55 sq; idem, în Ist Rom, 1, 1960, p. 325; H. D a i c o v i c i u, Dacii, Buc., 1965, p. 157.*

astăzi încă trei tezaure de podoabe dacice de argint, cel pomenit de la *Șimleul Silvaniei*,⁴⁸ al treilea tezaur de la *Oradea*⁴⁹ (Oradea III) și tezaurul ce-l vom prezenta mai jos de la *Săcălăsău Nou*.

*

*

*

În primăvara anului 1972 săteanul Anton Furik, din Săcălăsău Nou, j. Bihor, arîndu-și o limbă de pămînt pe dealul numit „Burcarar“, a dat peste un tezaur de podoabe de argint compus din următoarele piese: *un lănțisor, două brățări* (una mai mare și una mai mică), *trei fibule și bara unei piese de argint*⁵⁰ Dealul „Burcar“ se află la 300 m sud de dealul „Cetățuie“ pe care s-a ridicat în vechime o cetățuie dacică distrusă de căutătorii de comori și în care s-a mai putut efectua numai un modest sondajiu arheologic, în singura porțiune rămasă nederanjată, din care au rezultat modeste fragmente ceramice: Coțofeni, dacice din sec. I î.e.n. — I e.n. și feudale din sec. XIV/XV.⁵¹ Din informațiile culese de la săteni, pe aceeași culme „Burcarar“, mai la deal de locul unde a fost găsit tezaurul amintit mai sus, Martin Furik a descoperit, după descrierea sa, *opt fibule de argint de tipul cu nodozități*. Decoperirea s-a făcut, după relatările sale „acum 20 de ani“ nemaipăstrîndu-se nimic? din acest tezaur.⁵²

Dăm mai jos descrierea pieselor tezaurului de la *Săcălăsău Nou*, care au putut fi studiate și fotografiate de noi, după cum urmează:

⁴⁵ D. Berciu, *Moștenirea artei traco-gele*, în *Arta traco-geică*, Buc., 1969, pp. 183—201.

⁴⁶ R. Florescu, *Arta dacilor*, Buc., 1968, *passim*.

⁴⁷ D. Popescu, *Tezaure de argint dacice* (I), în *Buletinul Monumentelor Istorice*, XL, 4, 1971, pp. 19—32; *idem*, *ibidem* (II), în *Buletinele Monumentelor Istorice*, XLI, 1, 1972, pp. 5—22.

⁴⁸ v.n. 31 *supra*.

⁴⁹ L. Mărghită, *Considerații cu privire la tezaurele dacice de argint din vestul și nord-vestul României*, în *Centenar muzeal orădean*, Oradea, 1972, pp. 192—193; N. Chidioșan, I. Ordentlich, *Un nou tezaur dacic de argint descoperit la Oradea*, în *Crisia*, III, Oradea, 1973, pp. 97—105.

⁵⁰ Tezaurul a fost salvat de prof. E. Molnar din Derna, coautor al acestor rînduri,

⁵¹ S. Dumitrașcu, *Așezări fortificate și cetățuie dacice în partea de vest a Munților Apuseni*, în *Crisia*, II, Oradea, 1972, pp. 136—137.

⁵² Nu știm cît de întemeiate sînt aceste relatări, și, dacă nu cumva este vorba de un singur tezaur. Furik Anton și Furik Martin sînt rude, respectiv, tată și fiu. N-ar fi exclus să fi fost găsite toate piesele amintite la „Cetățuie“ deci în *cetățuia dacică*, complet distrusă de gropile căutătorilor de comori. În favoarea unei astfel de ipoteze pledează și faptul că pe „Cetățuie“ a fost găsit de către Gheorghe Juhász (în prezent locuiește în Vîrciorog, j. Bihor), *un tezaur de monede*? Nu știm dacă acest tezaur este identic cu cel pomenit în literatura de specialitate (D. Popescu, *Objets...*, p. 201 s.v.) ca ajungînd în posesia inginerului Debie din Ploiești. Prof. E. Molnar ne atrăgea atenția că în Derna, j. Bihor locuiește un Dobay (de unde transcrierea greșită Debie?), care ar fi fost posesorul aceluia tezaur. Ceca ce am verificat singur este deținerea de către prof. I. Konewalik, în colecția Școlii generale din Săcălăsău Vechi a unei *fibule de argint cu nodozități și a două monede*.

1) *Fibulă de argint cu „scut mascat“ și nodozități* (v. fig. 1) de tipul *Cojocna*⁵³ — *Oradea II*⁵⁴ — *Sărăcsău*.⁵⁵ Fibula, cântărind 205 gr este lucrată dintr-un singur fir, mai exact spus, dintr-o bară de argint subțiată prin batere, cu piciorul repliat (întors pe deasupra arcului). Piciorul are patru nodozități mari și trei nervuri mici între ele (astragale) și se prinde de arcul fibulei cu două ghiare, mai sus de partea centrală. Arcul fibulei, de forma literei D turtite, se termină spre capul fibulei cu un *scut neacoperit*, de formă romboidală, ornamentat pe margini cu linii incizate. În mijlocul rombului au mai fost incizate încă două rinduri de incizii și bătute două cerculețe. Întreaga ornamentare redă stilizat, simbolic, capul? unui animal. *Resortul, în formă de arbaleă* (bilateral), este lucrat din același fir înfășurat pe o „bară“ de fier (cui), care a ruginit cedînd presiunii arcului și resortului. Resortul are 12 spire pe ramura stîngă și 11 spire pe ramura dreaptă a barei de fier. Firul a fost răsucit de la dreapta spre stînga și trecut pe *deasupra resortului*. Acul fibulei este ornamentat cu puncte. Întreaga fibulă a fost lucrată prin batere dintr-o singură bară de argint. Urmele de ciocan se observă pe întreg corpul fibulei, inclusiv pe astragalele piciorului întors pe deasupra. Lucrarea nodozităților piciorului, *prin batere*, mai este dovedită și de nodozitățile celorlalte două fibule, ce vor fi descrise mai jos, de dimensiuni diferite și neregulate, fapt mai puțin explicabil în cazul turnării lor.

2. *Fibulă de argint cu „scut mascat“ și nodozități* (v. fig. 2) de același tip, *asemănătoare* cu fibula Nr. 1 descrisă mai sus. S-a păstrat numai fragmentar, lipsindu-i o parte din piciorul întors pe deasupra (repliat). Cîntărește (fără părțile rupte și pierdute) 110 gr. Este lucrată, de asemenea, în întregime, prin batere. Pe arcul fibulei, piciorul se prinde cu două ghiare și cu un *nit*, cum pare a sugera gaura care s-a mai păstrat. Arcul se termină, spre capul fibulei, cu un scut romboidal, ornamentat în aceeași manieră și cu aceleași elemente, redînd stilizat capul unui animal, ca și prima fibulă. Cuiul pe care s-a înfășurat resortul este, la fel, din fier. Acul fibulei e ornamentat cu puncte incizate.

Aceste două fibule se pare că au fost *fibule-pereche*, asemănarea dintre ele mergînd pînă la identitate.

3. *Picior de fibulă*. Dintr-o fibulă, pare-se de același tip, s-a mai păstrat partea repliată a piciorului, întoarsă pe deasupra arcului, cu *nodozități*. Cîntărește 90 gr. Aici se observă cu și mai mare claritate lucrarea întregii fibule, deci și a *nodozităților*, prin batere, căci partea care se lipsea de arcul fibulei a fost *tăiată* cu dalta, prin batere, nodozitățile păstrînd tăietura. În cazul turnării fibulei, a piciorului repliat cu nodozități, nu s-ar mai fi irosit metalul. Această parte a fibulei Nr. 3 este asemănătoare cu piciorul cu nodozități a fibulelor Nr. 1 și 2 (v. fig. 3).

⁵³ R. Florescu, *op. cit.*, fig. 33–34; D. Popescu, *Tezaure...* (1), *loc. cit.*, fig. 5

⁵⁴ D. Popescu, *Tezaure...* (1), *loc. cit.*, fig. 4.

⁵⁵ Oct. Floca, *op. cit.*, p. 10, fig. 4, 5.

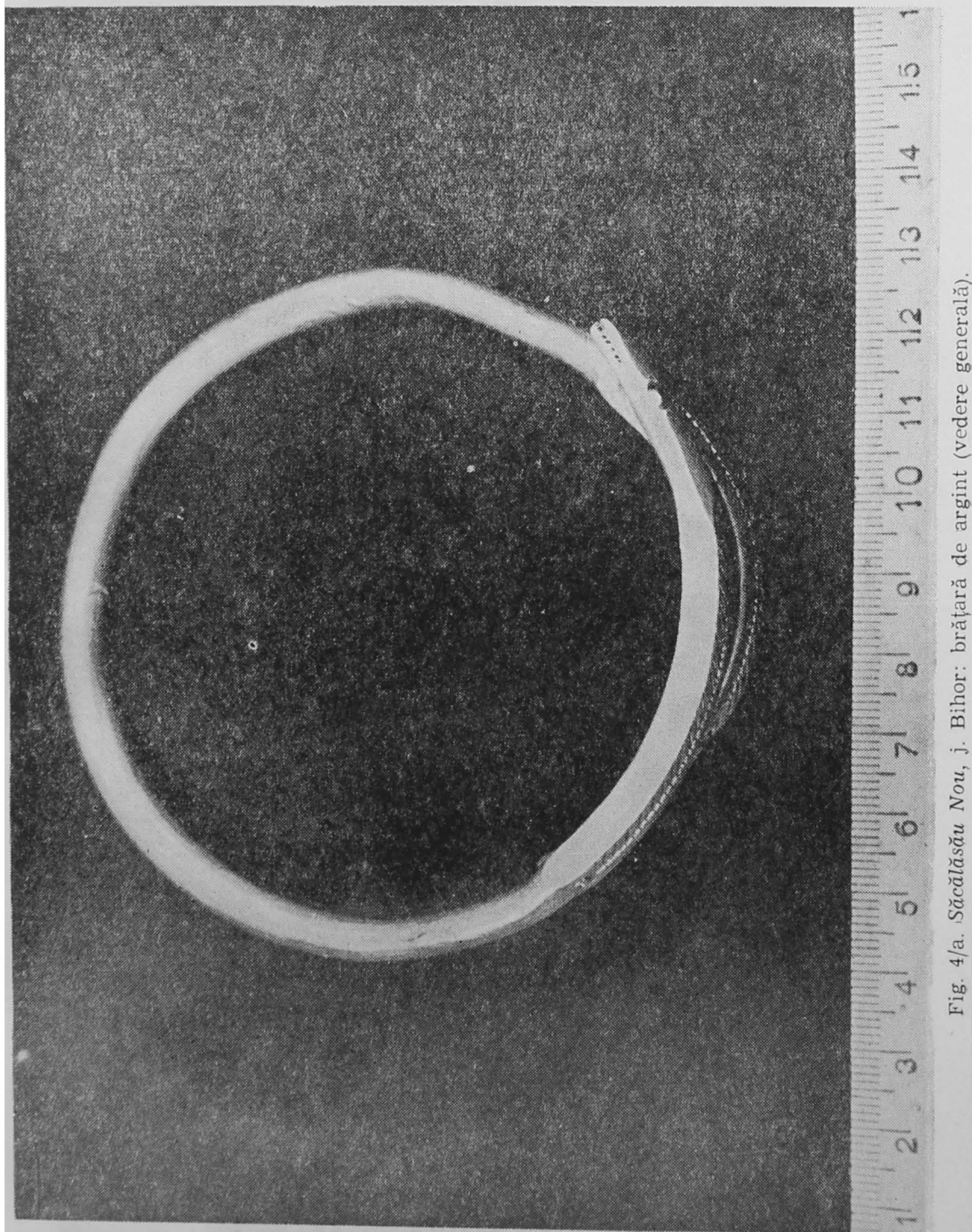

Fig. 4/a. Săcălășău Nou, j. Bihor: brățară de argint (vedere generală).

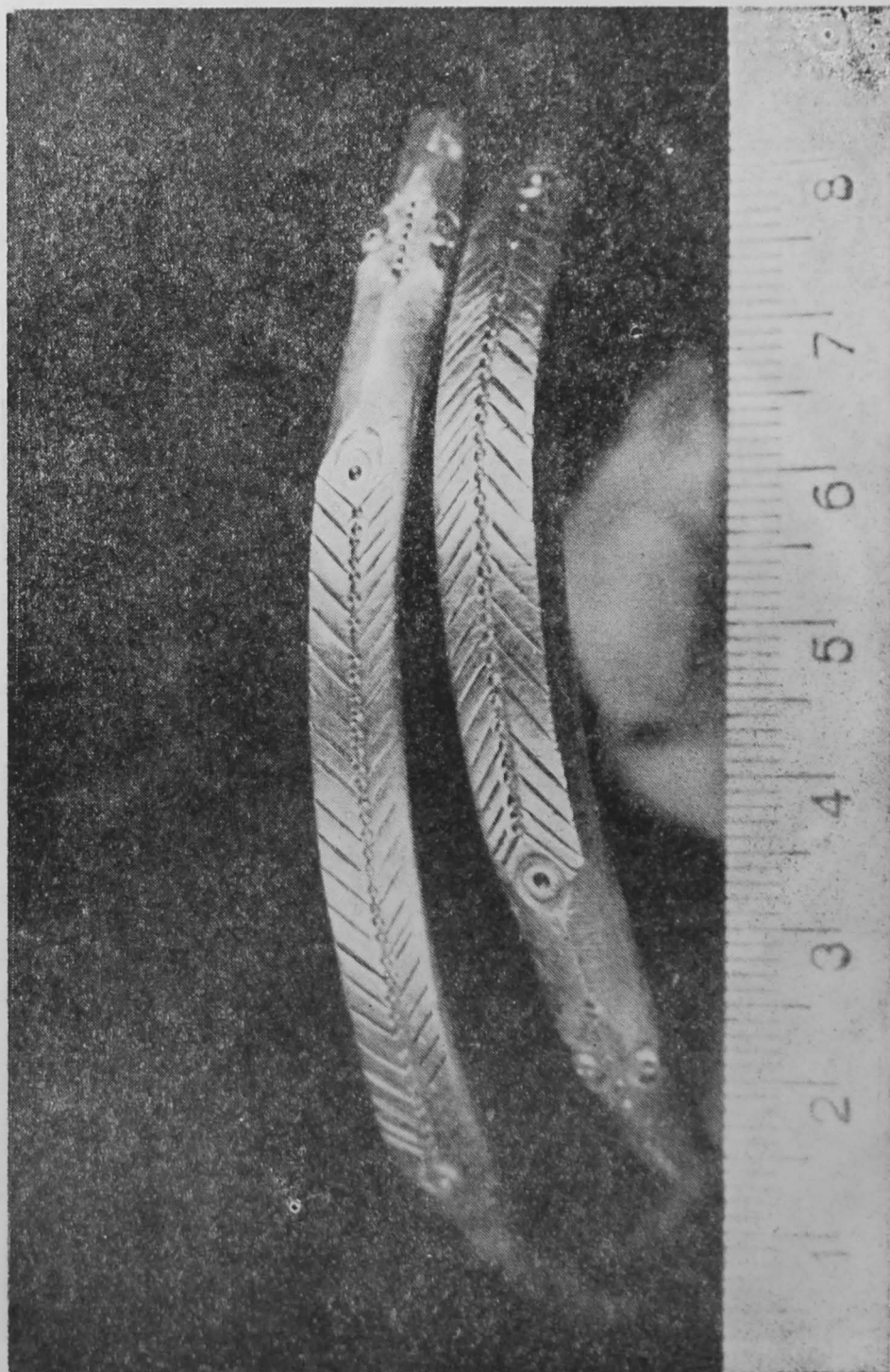

Fig. 4/b. Detaliu din aceeași brățară, cu capetele petrecute.

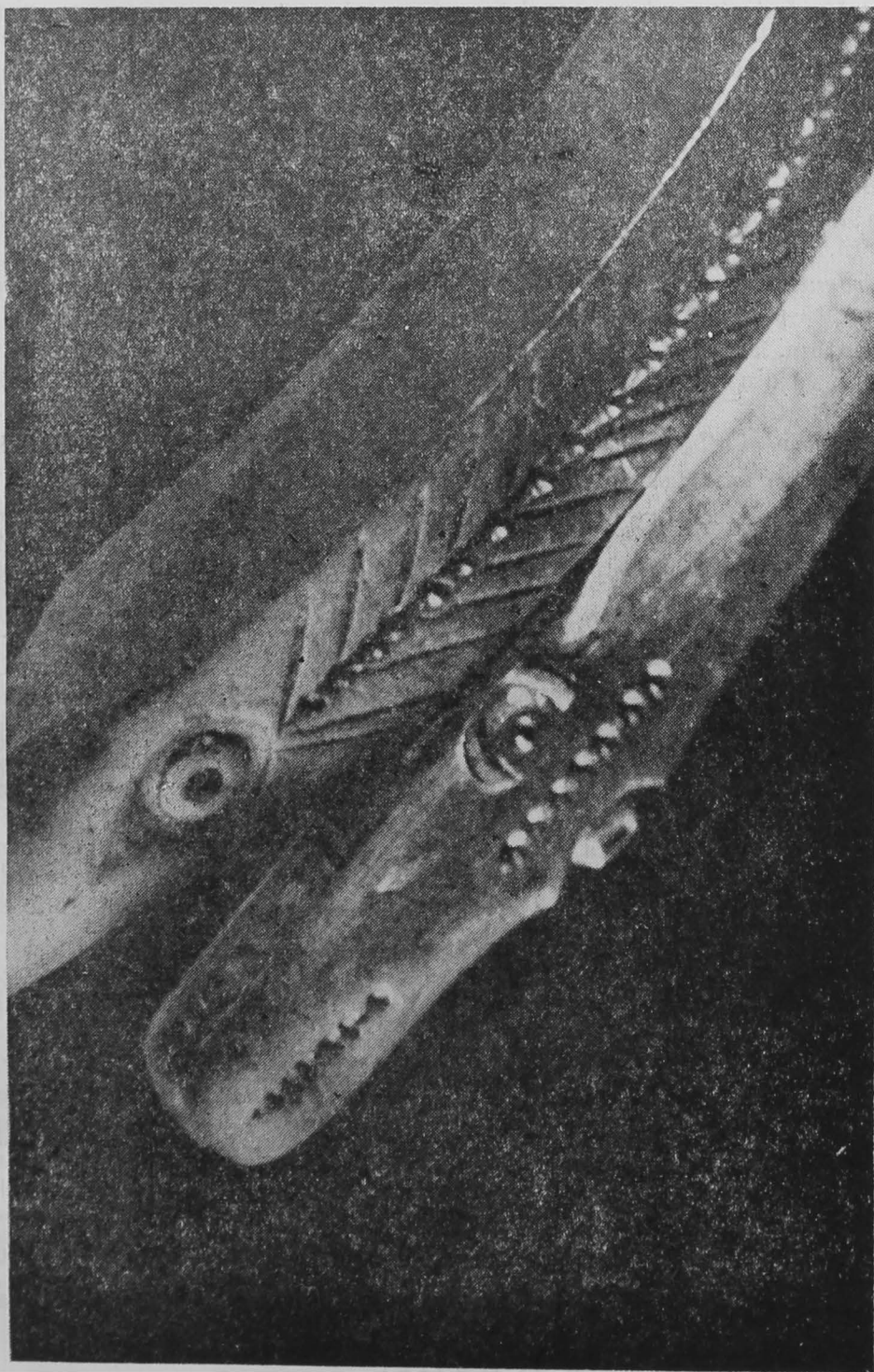

Fig. 4/c. Detaliu mărit al protomelor brățării (se redau *naturalist* două capete de șerpi).

4. *Brățară* dintr-o singură spiră cu capetele petrecute și ornate în formă de capete de șarpe, de tipul *Slimnic*⁵⁶ — *Sincraeni*⁵⁷ — *Săcălăsău*?⁵⁸ Bara brățării este lisă și rotundă în secțiune. Se potrivește ornamentării brațului, fiind elegantă, lucrată cu mult rafinament. Capetele, petrecute atît cît sînt ornate, au fost incizate cu linii oblice încadrate, spre cele două extremități de două cerculețe. La capete se termină cu *protome de șarpe*. Capul animalului este redat prin „coama” de pe frunte, ochii bulbucăți și botul cu dinții accentuați. În secțiunea părții ornamentale, brățara este patrulateră.

5. *Fragment de la o podoabă? de argint*, cu capetele subțiate și îndoite. A fost lucrată prin batere cu ciocanul. Cîntărește 25 gr (v. fig. 5).

Constatăm, astfel, admițînd că informațiile primite de la descoperitori sînt exacte, că din cele două tezaure, pe care le pomenesc, s-au risipit următoarele piese:

a) *lănțisorul și o brățară* de argint din tezaurul descoperit de Anton Furik.

b) cele *opt fibule* de argint din tezaurul descoperit de Martin Furik.

Pe de altă parte, în ce ne privește, noi adăugăm la aceste două? tezaure, pe care le considerăm *un singur tezaur*, descoperit în sau în apropierea cetății dacice de la *Săcălăsău Nou*⁵⁹ și piesele amintite anterior de alți cercetători, după cum urmează:

1. *Sacalasău*⁶⁰, D. Popescu⁶¹, în 1941, amintește arcu unei fibule cu nodozități și 23 monede de argint de tipul *Dyrrhachium*. Fibula a intrat în colecția inginerului Debie din Ploiești și monedele în colecția Ruzyszka.

2. *Derna de Sus*. C. Daicoviciu⁶², în 1941, pomeneste ca provenind de la Derna de Sus,⁶³ la sud-est de Fabrica de asfalt pe dealul „Kincseshegy” = Dealul cu comoară (= Schatzberg) sau „Peniza”, monede grecești și romane republicane⁶⁴ și o brățară cu capete de șarpe. Brățara se află în posesia preotului Potoră din Marghita și două dintre monede în colecția inginerului Iuliu Barcsáy din Derna de Sus. Introducem aici și această descoperire de oarece *Dealul cu comoară* nu este altul decît *Dealul cu bani*, locul unde se află cetățuia dacică de la Săcălăsău Nou.

⁵⁶ D. Popescu, *Tezaure...* (II), loc. cit., fig. 68 a, b.

⁵⁷ Z. Székely, *Adatok...*, pl. XVIII/2, 4.

⁵⁸ N. Fetic, op. cit., pp. 160–161, fig. 24.

⁵⁹ S. Dumitrașcu, *Așezări fortificate și cetăți dacice în partea de vest a Munților Apuseni*, în *Crisia*, II, 1972, pp. 121–144.

⁶⁰ Atragem atenția că Săcălăsău Nou este un cătun al Săcălăsăului, adică al Săcălăsăului Vechi, și anterior, rareori era luat în considerare ca așezare distinctă. În hotarul Săcălăsăului Vechi nu s-au descoperit, pînă în prezent, urme de locuire La Tène, numai urmele unei așezări neolitice.

⁶¹ D. Popescu, *Objets...*, loc. cit., p. 201, s.v.

⁶² C. Daicoviciu, *Neue Mitteilungen aus Dazien*, în *Dacia*, VII–VIII, 1937–1940, Buc., 1941, pp. 322–323, s.v.

⁶³ Nu trebuie uitat că sînt sate apropiate și Săcălăsău Nou este așezat între Derna și Săcălăsău Vechi.

⁶⁴ Piese sînt astfel încadrate:

a) Silberdenar, Babelon, I, p. 229, Nr. 6(79 l.e.n.).

b) Silbermünze aus Dyrrhachium, III–II l.e.n.

3. *Săcălăsău* (Săstelek). M. Roska,⁶⁵ în 1942, fără a face alte precizări, amintește după *Num Közl*, VII, 1908, p. 113, o descoperire de 20 de denari de tip Apollonia.

4. *Săcălăsău* (Săstelek). N. Fettich,⁶⁶ în 1953, publică imaginea, destul de slabă de altfel, unei brățări de argint cu capete de șarpe descoperită la Săcălăsău, ea făcând parte dintr-un mic tezaur, compus din această piesă și opt monede, cinci de tipul Apollonia și trei de tipul Dyrhachium (face însă precizarea, importantă pentru discuția ce o angajăm, pentru ordonarea descoperirilor din zona Derna-Săcălăsău — Săcălăsău Nou, că tezaurul a fost descoperit la locul *Penzeshegy*, deci *Dealul cu bani*, dealul, muncelul pe care se află cetățuia dacică de la Săcălăsău Nou.

5. *Săcălăsău* (= Săcălăsău Vechi). În colecția Scolii Generale din Săcălăsău Vechi, prof. Konewalik deține în prezent o fibulă de argint cu nodozități și două monede de argint.

Este, fără îndoială, un șir impresionant de descoperiri, dar care, din păcate, au adus după sine, din cauza grabei căutătorilor de comori, la *distrușgerea* cetățuiei dacice de la Săcălăsău Nou și *pierderea*, pentru totdeauna, a informațiilor ce le-am fi putut obține, asupra acestui important capitol din istoria Daciei, prin studierea sistematică, atentă și dezinteresată a cetățuiei susamintite.

Cronologic, *tezaurul* de la Săcălăsău Nou, toate descoperirile amintite se pot plasa, sprijină această datare și monedele, în sec. I î.e.n.,⁶⁷ poate începutul acestui secol. Spre o astfel de datare a tezaurului înclină balanța și fibulele de tipul cu nodozități, care, și după opinia învățatului român D. Popescu, cel mai temeinic cunoscător al tezaurilor dacice de argint, „este tipologic (fibula), mai veche decât cea care are discurile pe arc; totuși ambele tipuri apar uneori în același tezaur“.⁶⁸

Atribuirea etnică a tezaurului, care se înscrie complet în seria tezaurilor dacice de argint, nu mai implică nici un fel de explicații suplimentare. De altfel o scurtă precizare pe care o face D. Popescu o mai considerăm încă necesară, având în vedere că în tezaurul de la Săcălăsău există sigur cinci fibule cu nodozități (trei descrise de noi și cite una la D. Popescu și în colecția Scolii generale din Săcălăsău Vechi): „Fibulele cu nodozități“ cum le-a numit Pârvan, sau cu „nodozități discoidale“, cum le numește O. Florea, își au numele de la niște mici discuri bombate care împodobesc piciorul sau arcu fibulei. Această fibulă este, fără îndoială, cea mai frecventă și poate cea mai caracteristică podoabă a dacilor, pe care nu o găsim generalizată în afară de ținuturile locuite de ei.“⁶⁹

În ce privește unele considerații cultural-istorice⁷⁰ mai largi, în sensu

⁶⁵ M. Roska, *op. cit.*, p. 242, s.v.

⁶⁶ N. Fettich, *op. cit.*, loc. cit., p. 160–161, fig. 24.

⁶⁷ Oct. Florea, *op. cit.*, p. 33, nr. 3.

⁶⁸ D. Popescu, *Tezaure*, I, p. 25; *idem*, *Tezaure*, II, pp. 17–18, unde aduce în sprijin tezaurele de podoabe dacice de argint descoperite în asociere cu *monede romane republicane*, monede din *Dyrhachium* (Durrës, în Albania), din Apollonia (Avlon, în Albania), monede din insula *Thasos* și monede romane imperiale.

⁶⁹ D. Popescu, *Tezaure*, I, p. 25.

⁷⁰ C. F. K. Haredt, *Die dakische Silberfunde*, în *Dacia* XVII, 1973, pp. 127–167.

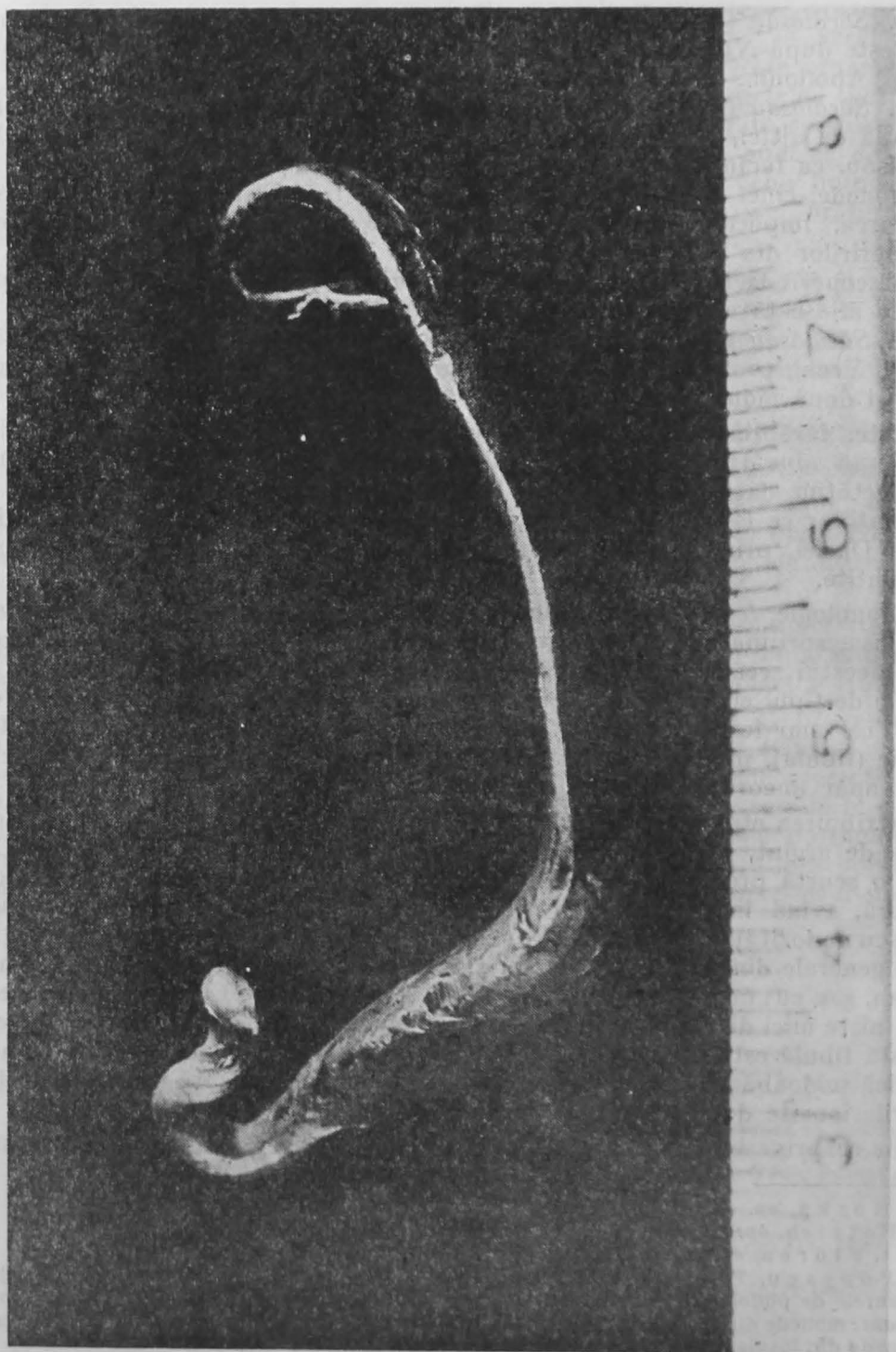

Fig. 5. Săcălăsău Nou, j. Bihor: fragment de la o podoabă de argint.

înțelegerii acestui tezaur în contextul istoriei dacilor dintre Crișul Repede și Barcău, în legătură cu istoria cetăților dacice din Munții Plopișului: Marca, Săcălăsău Nou, Tusa, și care depășește spațiul acestor rînduri, ne rezervăm dreptul de a reveni într-un studiu mai larg dedicat tezaurilor dacice din Crișana.

THE DACIAN SILVER JEWEL-TREASURE FROM SACALASAU NOU, JUD. BIHOR

Summary

Authors present a jewel-treasure of silver from Sacalasău Nou, jud. Bihor, discovered accidentally by a countryman around the Dacian fortress of this village.

The treasure is composed of the following pieces:

1. A silver fibula of Cojocna-type Oradea II.-Sărăcsău.
2. A silver fibula of the same type as Nr. 1.
3. A foot of a silver fibula belonging to a piece of the same type as Nr. 1 and 2.
4. Silver bracelets of Sacalasău — Sincrăieni — Slimnic type.
5. A fragment of an other silver treasure?

According to the analogies offered by the similar findings from the territory of Dacia, the treasure is dating in the I-st century of our era. The treasure is attributed by the authors to the Dacian inhabitants from the hydrographic basin of the Barcău River and the Plopiș Mountains where were studied the Dacian fortresses around Sacalasău Nou, Jud. Bihor and around Marca and Tusa, Jud. Sălaj.